

"Bland himlakroppar och planeter"
- Glunten och Magistern och kvinnan

Se, här kommer hela kosidansen!

Hurra gubbar! Var och en tar sin!

Impromptu-balen

Det Uppsala där Glunten och Magistern rörde sig var en med moderna mått förhållandevis liten stad - som tidigare nämnts fanns det år 1850 ca 7000 personer, och av dessa är det framför allt andra studenter, professorer (alltför sällan), kypare, uppasserskor, bodknoddar m.m. som befolkar deras värld.

Det var dessutom väsentligen en manlig värld, eller i alla fall en värld där så gott som allt sågs ur manlig synvinkel.

Några kvinnliga studenter fanns inte överhuvudtaget på Gluntens och Magisterns och tid. Först 1872 skrevs den första kvinnliga studenten in vid universitetet, sedan kvinnor samma år genom kungligt beslut fått tillträde dit. Hon hette Betty Pettersson och kom från Gotland; efter avlagd examen blev hon lärare. Några år senare, 1883, disputerade Ellen Fries på en avhandling i historia med titeln *Bidrag till kännedomen om Sveriges och Nederländernas diplomatiska förbindelser under Karl X Gustafs regering*, och hon var då den första kvinnan i Sverige som erövrade doktorsgraden.

Dock var det knappast någon strid ström av kvinnor som kom till universitetet, snarare en liten rännil; under hela 1800-talet skrevs inte fler än sammanlagt 153 kvinnliga studenter in. Från 1892 togs deras intressen väl tillvara av Uppsala kvinnliga studentförening, men det var naturligtvis långt fram i tiden otänkbart att de deltog i festerna tillsammans med de manliga studenterna (brist på damtoaletter angavs som ett

skäl, men i de flesta fall handlade det väl om fördomar och kanske tafatthet inför umgänget med jämbördiga kvinnor).

Detta är dock en annan tid och en annan historia - åter till Gluntens och Magisterns värld!

På ett plan var de unga kvinnor som studenterna kom i kontakt med företrädesvis familjeflickor, och samvaron med dessa inskränkte sig framför allt till de tillfällen då de umgicks i deras mer eller mindre burgna hem, eller tjänstgjorde som informatorer på godsens och herrgårdarna. Det säger sig själv att detta väsentligen var ett höviskt och kyskt umgänge, väl övervakat av mer eller mindre välvilligt inställda äldre familjemedlemmar.

Gunnar Wennerberg själv deltog ju i stor utsträckning, och med stor framgång, i det uppsaliensiska salongslivet, och hans amorösa äventyr där har vi redan talat om. Därför är det kanske märkligt att det ingenstans i *Gluntarne* finns minsta antydning om ett sådant umgänge.

Eller kanske finns det ändå det, fast då får man nog läsa lite mellan raderna och fylla i ordentligt ur sin egen fantasi. En av de vackraste och mest gripande styckena i *Gluntarne* är glunt nr 17: "Magisterns flamma", där Wennerberg för en gångs skull avstår från all humor och ironi i Magisterns klagan:

Ack, i Arkadien även jag har varit,
varit där länge, varit där förgäves;
dock, när jag minns den gyllne tid som farit,
ännu mitt bröst av längtans suckar häves.
Tindrande stjärna,
strålande tärna,
varför, varför fick jag ej bli kvar?
Bröt jag kanske emot gudars lagar?

Ack, mot mänskors bröt jag ej!

Denna sång riktar sig ju knappast till en bodmamsell eller krogserveritris, så Magistern har uppenbarligen träffat den sköna i det liv som han rimligtvis fört utanför sångcykelns snäva gränser.

Magistern besjunger här den "skönaste hägringen på min ungdoms himmel" och av omedelbarheten i denna sällsamt bitterljuva och vemodsfyllda hyllning kan man ana att den har en klangbotten i Gunnar Wennerbergs eget liv.

Signe Taube spekulerar också över detta i *Gunnar Wennerberg. Bref och minnen*:

Ja, - männe icke "Magisterns flamma" också är skriven om Ava Wrangel. Den passar väl in på den ungdomshyllning, som han ägnade henne, under de år hon utgjorde den förnämsta poesin i öfverstinnan Silfverstolpes hem; hela deras bekantskap hade varit ett sjungande Arkadien, väl värd de saknadens suckar som pressas fram ur Magisterns bröst, då han minns den tid som varit - och farit.

Redan 1839 hade han, som tidigare nämnts, träffat den två år äldre Ava Wrangel i Malla Silfverstolpes salong och sedan länge utan framgång svärmat för henne. Minnena av detta spelar säkert en roll och kanske har den melankoliska tonen också en bakgrund i hennes tragiska död i barnsäng den 12 januari 1848. Gunnar Jeanson säger i *Gunnar Wennerberg som musiker* att "den blottar säkerligen känslor, som Wennerberg hade hyst för denna intagande kvinna, och som vid hennes dödsfall ånyo vibrerat".

Men att uppfatta enbart Ava Wrangel som sångmö här vore fel. Redan 1845 hade Wennerberg lagt märke till den purunga Hedda Cronstedt när hon kom från skolan "i en liten gul och stupad rothatt, så att blott den friska munnen syntes". Hedda

blev nu det nya föremålet för hans känslor och han hade sedan våren 1846 uppvaktat henne med serenader:

Och när se'n allt var tyst i Odinsstaden
och endast månen vakade vid ljuset,
minnes du då, hur ofta serenaden
ljöd invid hörnet av det vita **huset**?

Kommentar [RKA1]:
"Det vita huset" var, familjen Cronstedts
hus vid Östar Ågatan 51; huset står där än
idag

Denna glunt förefaller alltså vara en intrikat dubbelspeglning av de resignerade minnena av en olycklig kärlek till en kvinna och det spirande hoppet om lycka med en annan. Man kan då kanske ställa sig frågande till den genomgående melankoliska tonen, men suckar anses ju nu en gång vara poetiskt mer verkningsfulla än glädjeyttringar. Och så ska man påminna sig att dikt är dikt och liv är liv, och att det alltid är vanskligt att söka en exakt ekvivalent mellan de båda.

Oavsett detta ligger naturligtvis Magistern som gestalt Wennerberg närmare än Glunten gör, och det är kanske skälet till att Gluntens känsloliv framställs på ett betydligt trivialare, mindre högstämt, sätt än Magisterns.

I glunt nr 24: "Efter Katedral-examen" visar han ett nypåkommet intresse för giftermål, nu när han är en rangerad karl, men formulerar detta i ganska triviala ordalag:

Därför så fort jag kan, så friar jag genast
och sätter bo om två, tre år allra senast.
Får jag med hustru min ej pengar i buntar,
Nog lär jag få till slut tillräckligt med gluntar.

Vill man, kan man naturligtvis i denna glunt, som tillkom på sommaren 1850, se en antydning till giftermålsplaner från Wennerbergs sida, planer som sedan skulle förverkligas genom bröllopet med Hedda som ägde rum 1852.

Gluntens relationer till Kvinnan ges annars en betydligt burleskare framställning än Magisterns, som i glunt nr 18:

"Gluntens flamma":

Sent en regnig höstkväll trettisju /.../
Gick jag, vinglande på klacken,
utför Carolina-backen;
plötsligt törnar jag, och - ack, en
ängel far pladask på nacken.

Denna sköna kvinna, som Ödet tycks ha kastat i hans famn, och som han blir blixtförälskad i, och förgäves söker i ett helt år, visar sig dock vara - hans professors hustru ...

Magisterns och Gluntens annars oförlösta relation till kvinnan framgår tydligt i glunt nr 12: "Magisterns misslyckade serenad": å ena sidan den romantiska, distanserade och lite formaliserade dyrkan av den sköna och kanske ouppnåeliga familjeflickan, å andra sidan den ilska och frustration som envar känner över att bli försmådd och nonchalerad.

Magistern (Börjar serenaden.)

O hulda tärna, om du vaknar
vid mina toner, vredgas ej!
Du känner icke än, hur trogen kärlek saknar,
och hur den hoppas jämt, förstår du ej, ack nej!

Den smäktande sången gör dessvärre ingen verkan, inget ljus tänds bakom gardinen och irritationen stiger alltmer: "Ja, det är då själva fan till flicka, som ej vaknar ..." Till slut ger magistern upp:

Det sista band av ömhet briste . . .
Sjusoverska . . . vet hut!

Det bör noteras att Gunnar Wennerberg själv i sina "Upplýsingar och meddelanden" betonar att denna serenad *inte* hålls "vid hörnet av det vita huset", där Hedda Cronstedt bodde, utan alltså gällde en annan kvinna, kanske den fjära Ava? Om den nu överhuvudtaget hade en motsvarighet i verkligheten, och inte bara var avsedd som en komisk turnering av en klassisk serenadsituation?

Naturligtvis fanns det i Uppsala en annan verklighet som man knappt mer än skymtar i Magisterns och Gluntens värld. Trängtade studenten efter kvinnligt sällskap på ett mer köttsligt sätt - och den tidens student skilde sig väl i detta avseende föga från senare tiders - fick han söka detta på annat håll.

Prostitutionen var utbredd och utöver de "yrkesmässigt prostituerade" sågs pigor, tvätterskor och krogmamseller m.fl. som lovligt byte. Sven G Svensson skriver i sin Wennerbergbiografi, att "bakom den idealistiska fasaden, bakom den högstämda patriotismen fanns en verklighet, vardagsgrå och stundom sjaskig. Bakom serenadernas svärmiska kvinnodyrkan doldes, bristfälligt, en rå och brutal kvinnosyn."

Torgny Nevéus stödjer detta då han i *1840-talets verkliga uppsalastudent* säger att "bland all skönsången, intellektuell verksamhet osv. fanns också skörlevnad, råhet och bristande förståelse för människor utanför de akademiska kretsarna."

Julius von Sydow berättar t.ex. i ett brev av den 6 juli 1844, återgivet i denna bok, om en "muffbal" som han på midsommardagen anordnat tillsammans med några kamrater. Hans vulgära beskrivning av den är skrämmande i sin kvinnosyn. Primadonnan var "Schultzens kåta Margret, ett älskvärt luder!

Kommentar [RKA2]:
muffbal, "pigbal", dans bland de lägre samhällsklasserna (sedda "von oben"), eller med kvinnor från dessa inbjudna.

Hon hade hopskrapat en hel pigsvärm, och jag gjorde mig så nedrig att spela fiol för herrskapet hela kvällen, i mitt eget rum - vad tycks". De blir "fulla som kajor", och leker pantlekar där man inte behöver ha särskilt utvecklad snuskig fantasi för att ana diskreta omskrivningar av förehavandena.

Bland annat lektes gömma ringen med förbehåll in i Kaptens rum. En av luderna fick ringen med förbehåll att gå till den som vore mest *Kapabel*, men vid reciterandet yttrade hon blygsamt så här: "och jag fick ringen med förbehåll att gå till den, som hade den störste papavern, och då gick jag till Hr Sydow (Kapten)."

Att Gunnar Wennerberg inte skulle ha varit medveten om skörlevnaden, råheten och kvinnoföraktet är föga troligt. En händelse som utspelades i november 1843 måste han rimligtvis ha känt till.

Alida och Tekla Knöös hade under kvällen besökt familjen Atterbom, men när Alida kommer hem inser hon att hon har förlorat sitt armband. Eftersom Atterboms bodde bara på andra sidan gatan erbjuder sig den rekorderliga pigan Kristina att gå över till dem och se om hon kan skaffa tillbaka armbandet. Dessvärre antastas hon då av en hoper fulla studenter, något som Knösarna kan iaktta från sitt fönster. Nå, Kristina skaffar tillbaka armbandet och Tekla och Alida går och lägger sig i sin del av våningen. Dessvärre tränger sig studenterna in i deras kök och släpar in Kristina i ett annat rum och våldtar henne, medan de små Knösarna ostört sover på söta örat.

Johannes Sundblad berättar i *Uppsalalif* om den skugga som han tyckte kastades över tidens studentliv, just på grund av studenternas förhållande till de kvinnor ur den "tjenande klassen" som råkade komma i deras väg. Vårdshusvärdarna

utnyttjade detta och såg till att skaffa passande lockbeten i form av vackra uppapperskor, ofta flickor från landet:

De framkommo plötsligt och dansade en tid muntert i lyckans solsken, försvunno sedan lika plötsligt eller förbisågos lika snart och allmänt eller kröpo misslynta undan i motgångarnes skugga.

Detta drabbade främst de vackraste och de som såg mest oskyldiga ut, något som uppenbarligen ansågs var speciellt attraktivt.

Inblickar i hur bordellverksamheten tedde sig i 1800-talets Uppsala ger Ola Larsmo i *Jag vill inte tjäna* (2009). Den är visserligen en roman, och den utspelar sig något senare än på Gluntens och Magisterns tid - på 1880-talet - men de kvinnoöden han skildrar var inga "nymodigheter". Här möter vi bl.a. Sara Kristina som ska fylla fjorton år och då förutsätts ta tjänst som piga på en stor gård utanför Uppsala. Hon är själv helt bestämd att hon inte vill tjäna och vandrar till fots den långa vägen in till Uppsala, där hon plockas upp av bordellmamman Tekla och får en annan "tjänst" på hennes bordell, med de konsekvenser det får i fråga av aborter, sjukdomar och för tidig död. Rörande är den medkänsla hon ändå orkar hysa med de kunder som är studenter, och vilken insikt hon har om deras sexualnöd:

"Vet doktorn, ibland är det synd om dom. Det är ju nästan bara studenter Tekla släpper in. Om många är allt bra långt hemifrån. Ibland så får man trösta dom. En del är ju bara pojkar."

Nog finns här klanger av Gustaf Frödings "Uppsalaflicka" i *Stänk och flikar*: "Jag håller ju av och jag tycker ju om/ varenda student, som jag känner ..."

Men hur mycket ser man nu av allt detta i *Gluntarne*, av Gluntens och Magisterns inställning till detta enklare slag av kvinnor. Inte mycket, om man inte läser mellan raderna, men om man gör det är en sång som glunt nr 26: "Impromptu-balen" ganska upplysande.

Gunnar Wennerberg tar själv avstånd från att det skulle ha handlat om en "muffbal" av ovan nämnt slag - även om han först de facto lär ha tänkt kalla den just "Muffbalen" - men det förefaller väl ganska uppenbart att den förtjänar detta namn, om inte annat på grund av den översittaraktiga attityd med vilken man betraktar kvinnorna.

Här finns också en lössläpphet, även språkligt, som ganska mycket avviker från den gängse tonen i *Gluntarne*, en naturlism som är ovanlig i övrigt. Gunnar Wennerberg själv var utan tvekan medveten om detta och säger själv, i viss försvarston, att den hade ett "självsväldigt språk, men tillåtet".

Den här burleska "balen" ägde förmodligen rum på "Schylla", och de kvinnliga uppasserskorna på detta etablissemanng - de presenteras närmare i kapitlet "Vem är vem i *Gluntarne*?" (s. 00ff.) - utgör det kvinnliga inslaget. De beskrivs raljant som lysande "himlakroppar", som ska kretsa kring den brinnande brylån, "så stor och så förnäm/det är centrum i vårt solsystem". Så är det dags att sätta igång:

Magistern

Hämta nu planeterna från köket,
Lotta, Karin, köksan och mamsell!

Glunten

Madam Winter med, det gamla spöket!

hon må ock bli lyckliggjord i kväll.

Magistern

Ulla, gudilov, är allaredan här,
och jag själv . . .
liksom lite kär.

Och så går det hela igång, och damerna överöses med lite tungfotade komplimanger:

Vackra, änglagoda, sockersöta ni
stig nu på!
Här är bara vi.
/.../
Ulla, om du lägger av den fula schaln,
blir du visst
drottningen på baln.

/.../
Lotta, du är vår komet, ty all din glans
har du i
din charmanta svans.

Som synes är det ett slags raljant galanteri, som har ett helt annat tonfall än i serenaderna, ett tonfall som visar att det här är kvinnor som man har en god relation till, men trots allt innerst inne ringaktar, även om man ändå vill göra intryck på dem, möjligen för att nå vissa mål.

Händelseutvecklingen är ju inte heller någon som man skulle kunna tänka sig i de silfverstolpeska salongernas värld:

Golvet gungar, när vår världs planeter
storma fram uti sin vilda jakt.

Stämningen blir efter hand så pass upprymd att man tappar kontrollen. I synnerhet Madame Winter var känd för att vara begiven på starka drycker, och Magistern iakttar oroligt hennes något vingliga framfart:

Håll för tusan, håll i madam Winter!
Kär'ngen dånar - hon kan inte stå.

Glunten

Hit med vatten! Akta dig, hon slinter -
drick nu! - Jaså, hon vill ha brylå.

Magistern

Det var rätt, madam, stå på sig och drick mer,
sätt sig nu
hos sin kavaljer!

Madame Winter är dock inte den enda som påverkas av brylån och andra starka drycker:

Köksan själv är ständigt engagerad,
svettas, hickar högt och ropar: nå!

/.../

Karins ögon - det är allt vad hon har kvar -
spruta eld
som i forna dar.

/.../

Magistern

Ljusen flämta, dammet står i taket,
köksan snavar, disken far omkull.
Nystedt spräckte sina **permissioner**,
köksan föll och skrämde bort mamsell.

Kommentar [RKA3]:

"permissioner": ett eufemistiskt ord för "benkläder", med ungefär samma innebörd som "onämnbare"; man måste, så att säga, be om "permission" att nämna plagget ifråga.

Efter hand börjar man se antydningar till en mer erotiskt upphettad atmosfär, med alltmer skabrösa antydningar:

Hurra, se hur Lotta tappar kjolen -
söta, låt avfällingen bli fri.
/.../
Ulla, akta dig, om Lotta tappar mer,
blir det knappt
någon som dig ser.
/.../
... Såg du köksans fermeté?
Vet du, bror,
den var värd att se.

Man kan notera att de deltagande kvinnorna var välkända i staden, men sedan de, som Gunnar Wennerberg själv säger i "Uppllysningar och meddelanden", hade fått "dansa muntert i lyckans solsken", så var deras tid ute. Wennerberg konstaterar också osentimentalt att "de delade också det hårda öde, som är oartigt nog att behandla alla sådana storheter lika, antingen de levat och rört sig inom den stora världen eller den lilla."

Om "Impromptu-balen" slutar med några större erotiska utsvävningar än de som antyds får man aldrig veta - över detta dras diskretionens slöja.

I glunt nr 21: "Gluntens misstag" behöver man dock knappt ens läsa mellan raderna för att se de erotiska implikationerna, riktade mot kvinnor av ett "enklare slag".

Här sitter Glunten och Magistern i godan ro på Flustret, som de själva säger "lite mosi'a/av nektar och ambrosia". ("Punsch gjorde ock sitt till".)

Magistern

parken kring Flustret eklärerad

Kommentar [RKA4]:

Det här är en fråga som idag kan te sig obegriplig - med tanke på att "fermeté" betyder "flinkhet, raskhet" o. dyl. - om man inte känner till ordstämningen: "Vill ni se min fermeté sa flickan, drog upp kjolarna och hoppade över gårdesgården."

gjorde var piga till mamsell.

”Efter kaffet vill man gärna ha små kvinnor”, sjöng Hasse Alfredson en gång, och utan tvekan antyds liknande känslor hos Glunten och Magistern.

Glunten

Då tyckte vi oss se ...

Magistern

den vackraste ...

/.../

Glunten

Vi sprungo opp och snart vi funno
gömd mellan träden vår dryad.

Magistern

Lamporna, fastän matt de brunno
läto oss se den skönsta vad.

De utsätter den sköna för en ganska handfast - om än inte direkt handgriplig - uppvaktning:

Glunten

”Varför så ensam, hulda tärna?”
Så jag i yran genast kvad.

Magistern

”Dölj dig ej så, du aftonstjärna!”
var, vill jag minnas, min tirad.

Glunten

Hon bara teg och gick . . .

Magistern

med bortvänd blick.

Dessvärre ger inte de såta dryckesbröderna upp utan fortsätter att förfölja henne "överallt" ända tills "Slutligen vid en brandgul lykta/tvangs hennes nåd att göra halt."

Då hon vänder sig om visar det sig, till deras chockartade förvåning, att det är Gluntens moster. I och för sig är det kanske inte bara "nektar och ambrosia" som drivit dem, för Magistern har ju redan tidigare i glunt nr 11: "Gluntens moster" prisat mosterns mogna behag:

... Hon bär
tvärtom sina år med all heder.
Tänk sådan växt, sådant hull, sådan air,
och erkänn, att väl hon sig klä'r!

Vad nu denna värderade dam gör ute i den halvmörka parken vid denna tid på dygnet kan man ju fråga sig, men *Gluntarne* ger inget svar. För att finna mer skabrösa syften får man läsa mellan raderna.

Det förefaller som om de flesta som sjunger denna glunt, eller lyssnar till den, nästan uteslutande fäster sig vid det onekligen dråpliga i Gluntens fatala misstag. Det finns också något oskuldsfullt och aningslöst över hela skildringen, som om Gunnar Wennerberg själv inte insåg vad sången egentligen handlar om, nämligen två berusade herrars sexuella trakasserier av en kvinna som de betraktar som lovligt byte.

Sedan kan man ju göra den reflektionen, som man ofta har anledning att göra när det gäller tätt knutna manliga gemenskaper: att kvinnan egentligen inte har någon plats där.

Visst var de förälskade - eller kanske framför allt förälskade i tanken på att vara förälskad, att ha en sångmö att uppvakta med serenader - men det var enklare att kurtisera de förmodligen kravlösare uppasserskorna.

Och viktigast var den djupa manliga vänskapen. Inte förrän deras vägar skiljs efter Gluntens examen är det fritt fram för dem att söka andra relationer.

Men det ligger utanför *Gluntarnes* ramar, och vill man spekulera över Gluntens och Magisterns framtid kan man ju göra det alltid lika riskabla: att försöka spekulera med utgångspunkt i förebildernas, Gunnar Wennerbergs och Jonas Otto Beronius, egna framtida öden.